

кад им он не чини штету, па мислили они да он ма како неразумно и неумесно живи. Напокон иде из слободе сваког појединца; слободан удр им се тиме не шкоди, предпостављајући да се удружују само пунолетни и да се нико преко своје воље или с преваром не увлачи у друштво.

Ниједно друштво није слободно у коме се у главном не поштују ове слободе, па ма какав му био начин владе; а ни једно друштво није потпуно слободно, где не важе ове слободе безусловно и неограничено. Слобода, која то име заслужује, јесте у томе, да ми сами своју сопствени срећу својим путем тражимо, да нам нико не смета у томе, докле ми њему не сметамо или му не стајемо на пут, да он своју срећу постигне. Свако је себи чувар свог сопственог телесног, душевног и умног здравља. Човечанство више добија, кад пушта сваког да живи како му је воља, него кад сваког присили да живи како је воља другима.

Мада ове изреке нису нимало нове, неке ће се учинити да су сасвим обичне. Ипак нема науке, која би била противнија општем правцу, постојећих мњења него што је ова. И заиста је друштво (по својој увиђавности) исто толико снаге потрошило да дотерује људе, по свом калупу, који је оно имало за лично и друштвено усавршавање. Држава је у старом свету држала да има права, да свестрано управља приватним животом, стари мудраци сложили су се са оним, што се мислило да се државе највише тиче, како се сваки поједини грађанин телесно и умно васпитава. Овакав начин мишљења могао се и допустити, у оним малим републикама, које су окружене снажним непријатељима, биле у непрестаној опасности да ће какав спољашњи напад или унутрашњи потрес срушити, и којима би тако штетно било пустити да у средсређена снага ослаби, да се нису смеле ослонити без условно на добротворне последице слободе. У новије време државе су веће, светска и духовна власт је одвојена (савешћу и државним стварима управљају одвојене власти) и тиме се избегло да се закон није тако дубоко мешао у приватан живот. Али су овде још ревносније употребљаване моралне принуде, где год се појединац усудио, да се удаљи од владајућег мњења, било у друштвеним, било у својим стварима; готово се свуда вера, ова најјача снага која утиче на развитак моралног чувства, потчинила или честољубљу хијерархије, која се својим надзором у свашта уплетала или мрачној строгости обичаја. И међу новијим људима који су смерали да исправе свет, па су се старим вероисповестима најжешће противили; било је људи, који су и цркве и секте, потраживали ову власт над савешћу. Ово важи нарочито за А. Конта, чији је друштвени план, као што га излаже траите` де политикве поситиве, стављао у изглед, владу друштва над појединцем (додуше више моралним него законитим уредбама) и који превазилази политички идеал најстрожијег гајитеља старог века.

Негледајући на назоре појединих мислећих људи, ипак целина све више тежи томе, да распростре у недоглед, силу друштва над поједнцем, које јавним мњењем, које законодавством; и у колико све промене, које се дешавају у свету, иду на то, да ојачају друштво, а ослаби снага појединца, у толико је и ово једно од зала, које не само да неће само од себе нестати, већ прети, да ће све више и више расти. Нека од најплеменитијих а нека од најнижих човечијих чувствава, подупиру тако јако склоност човека, (био он сад владалац или грађанин) да намеће другима за правило живота своја мњења, да не може у томе ништа да га обузда, осим тога што нема снаге. Но будући да ова снага не опада, већ